

alig hallatszik ki a hívás, hiszen az embernek nincs egyetlen, meghatározó hívó szava a világra, csak hosszú, klisészerű körmondatai, melyek mindegyike valamilyen állapotrajz, ám ez az állapot megfoghatatlan és megfogalmazhatatlan. Ebben, az így ábrázolt közegben a valóságban és az író által több ízben is kihangsúlyozva nem létezik az idő megnyugtató linearitása, a tér pedig csupán díszlet egy metaforához, amely a maga virtualitásában az emberi életet, a történelmi, a politikai szituációt hivatott helyettesíteni: „*A ház egy kultúrpolitikai határozat által elrepített, nehéz vasbeton-, téglá-, üveg gyufáskatulyaként állt meg a külvárosban, a textil- és vasgyár tövében; a másik oldalán frissen parcellázott telkek voltak – újonnan kijelölt utcák ismertették a négyzetarcsosságot, az urbanizáció számtanfűzet-lapját az ide jutott, a faluból elmenekült paraszttal, albérletből kikivánczó gyári dolgozókkal, elbocsájtott, csilapítandó kis AVÓ-sokkal, szabadult köztörvényesekkel; a legvérmesebb suttogások még azt is hírelték, hogy »kihosszák a trolit«.* (A kultúrház).”

Bratka szövegei azonban, mint igazi költői megnyilvánulások, egyszerre többfelé képesek sugározni, így önmagukon belül is, de főként más tartalmakkal is koherens kapcsolatba hozva, többfajta jelentésréteget tudnak létrehozni. A példaként idézett *A kultúrház* novella például az *Ecce volt, hol nem volt* kötetben a maga intertextuális helyzetében, a *Hogyan találta meg Kondor Béla az angol királyi koronát?* és az *Ujjé, a hatvanas évek elején!* abszurdan groteszk szövegei közé helyezve – de az egész kötetanyag hatására is! – maga is abszurdizálódott az abszurd és groteszk szövegkörnyezetben. Az *Időjáró jelentéseiből* új szövegvilágában, *A liget* és *A dühöngő* elbeszélések „realista” megformálásai közé, a térbe és időbe helyezve különös kameleonként színt és lényegi tartalmat váltott ugyanaz az írás: az abszurdból maga is „realistává”, egy önéletrajz darabjának bizonyosságává válik.

Mi ez, ha nem a művészet, egy különös tehetség talán nem is egészen elméletileg megalapozottan végrehajtott varázslata? A mindig csak egyszer volt és egyetlen egyszer lehetséges igazság tételes kinyilvánulásának valamiképpen cáfolata? Annak, amiről Heidegger így ír *A műalkotás eredete* című írásában: „Az igazság belerendeződése a műbe egy olyan létező létrehozása, mely azt megelőzően még nem volt, de azután sem lesz többé.” Nos, Heideggernek még nem kellett megküzdenie a modern világnak eme játéklehetségeivel és kényszerű játékaival.

Ha ide helyezem, itt, ha oda, ott

az igazság. És ez még csak nem is a szövegtanászok igazsága. A megalkotott szövegé és a szöveg mögött megbúvó mély tapasztalaté. Vélem, Bratka életművének benső lényegéig hatoltunk. Bratka költő személyében egy olyan napkeleti bölcs tologatta ide-oda a valóság figuráit, aki nagyon sokat tudott és nagyon sokat megélt az őt körülvevő világból. S a személyes ismerőssé vált világ mindegyik jelenségének árnyalatait képes volt művé formálni. Hol ezét a valóságét, hol pedig azét (*Az időjáró jelentéseiből*). A földit és a földön túlit (*Virtuális barbár*). Az álomét és az ében valóét (*A colonel jungi- és buffó motívumokkal hímzett meséje*). A megfoghatót és a fantázia szüleményét (*Archetipusok éjszakája*). Kedve szerint, ahogyan a *Mint a szamár a hegyetön* Stirlitz mesterkémje, aki mint a tükrök sorába állított gyertyafény, végtelen számban élheti át a maga szorongásainak sorozatát, hogy aztán e látványsor alapján a szövegvilágba belépő elbeszélő levonhassa a végső tanulságot: „*És most hogyan tovább? Helyzetem megegyezik a sarkkutatóéval, aki elérte az Északi-sarkot. Egész életében oda vágyott; Északra, északra, előre, kibontakoztatni a történetet! – ez a parancs elnyomott benne minden más hangot. És most ott áll a sarkon, északra nem mehet tovább, délre meg minek.*”

Mert Bratkánál valójában sohasem lehetett tudni, milyen világleképzésre miféle világleképzés következik s miért. Szövegének örök titka van, éppen úgy, mint az általa oly nagy szeretettel ábrázolt macskáknak, akik titokzatos tudásuk birtokában végelethetetlenül hosszú sorban vonulnak megjelenítőjük ablaka előtt a frissen esett hóban (*Tolattyúzás a kéziratpapír hómezőn*), azonosan a költő kéziratpapírján sejtelmes összefüggések irányába elinduló szavakkal. Bratka világa efféle macskavilág, mondatai puha léptekkel osonnak át az egyik világdimenzióból a másikba. E könyv esetében például a leképezhető mindennapiságába. Ahogyan az *Ecce volt, hol nem volt* és a *Felhős* írásai egy másik, de szintén emberi világba.

Azt mondják, a költők megsejtik és megírják halálukat. S van ebben igazság, gondoljunk csak a számtalan lehetséges példából a legismertebbre: Petőfinék az Egy gondolat bánt engemet című versére. Amikor Bratka László könyve a 2006. évi Könyvhétre megjelent, ki keresett volna benne a költő halálsejtelmére utaló mondatot? Pedig az, alig egy hónap múlva, a költő halála után szinte kivilágított a szövegből: „*Bizony, jó lenne, ha élet és halál bódító, mámorító misztériumáról tanuskodó tekintettel nézne most a szemembe egy vén eb, de még jobb lenne, ha egy fölöttem lévő – és hogy ennyivel azért adózzak a hagyó-*

mányoknak: égi – valaki térdére fektethetném ősz szakállú fejem!”

Sem az élet, sem az irodalom nem szolgáltatott Bratka Lászlónak igazságot. Szegényen, szinte fillérekért írva dolgozott, fordította az orosz irodalom remekeit, írta ragyogó műveit. József Attila-díj sem jutott neki. S ami mind közül a magyar irodalomra nézve a legfájdalmasabb: tele börönddel ment el...

(Kortárs Kiadó, 2006)

Kemsei István

„A találkozás” bűvöletében

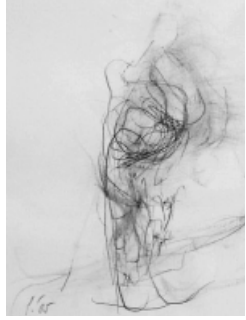
(Hernádi Mária:
Egy találkozás története)

2005-ben a szegedi bölcsészek által elindított *Fiatal Filológusok Füzetei* sorozatban jelent meg Hernádi Mária *Egy találkozás története* című tanulmánya. A könyv alcíme – *Ontológiai dialogicitás Nemes Nagy Ágnes költészetében* – már sejteti, hogy a szerző nagyon alapos vizsgálatnak vetette alá a huszadik századi magyar irodalom egyik legjelentősebb költőjének, Nemes Nagy Ágnesnek a munkásságát.

A vállalkozás célja Nemes Nagy Ágnes költészetének Martin Buber perszonalista filozófiája felőli megközelítése. A költő és a filozófus műveinek összevethetősége azonban nem e tanulmány keretein belül körvonalazódott először; Szűcs Terézia *Mi és a nap* című tanulmányában már évekkel ezelőtt felvázolta e gondolat ívét, mikor Buber *Én és Te* című műve alapján értelmezte az *Ekhnaton-ciklus* verstörténetét. Hernádi Mária írásának témája – mint írja, az ontológiai értelemben vett dialogicitás, „a társiság”, a találkozás jelenléte Nemes Nagy Ágnes költészetében”, s tanulmánya szorosan hozzákapcsolódik a Szűcs Terézia által megteremtett értelmezői hagyományhoz.

Ahhoz azonban, hogy az értelmezés e rendkívül összetett gondolatrendszerre felépülhessen, és a szerző levonhassa a végső következtetéseket, nagyon hosszú utat kell bejárnia, melynek során nemcsak Nemes Nagy Ágnes életútját, hanem műveinek recepciótörténetét, Martin Buber filozófiájának alapjait és a perszonalizmus történetének főbb mozzanatait is érintenie kell, így aztán egy hosszú és áttekinthető bevezető után tér rá a tanulmány központi részére, mely „a találkozás” fogalmára fűződik fel.

A szerző a tanulmány bevezetésében Nemes Nagy Ágnes költészetének befogadtörténetét részletezi. Bemutatja, hogy milyen fogadtatásban volt

része e kötetnek a hivatalos kritika felől, hogy mi lett a költőnő által is alapított *Ujhold* c. folyóirattal, s miért nem publikálhatott csaknem tíz évig újabb verseskötetet. Rámutat a kritika „hangjának” változásaira az 1960-as évektől, Rónay György, Alföldy Jenő és Bányai János írásaira bővebben is kitérve. „*A hatvanas, de különösen a hetvenes évek végétől a Nemes Nagy Ágnes-líráról szóló értelmezéseket olvasva tanúi lehetünk annak a folyamatnak, amelynek során a vers (Buber kategóriáival) »szüntelen párbeszédé válik, ...találkozásokká, olyan úttá, melyen egy hang indul el az éberem figyelő te felé.«*” – írja Hernádi, majd a továbbiakban rátér az ún. „párbeszéd-utak főútvonalának” ismertetésére, melyhez háromféle értelmezési sítót jelöl ki. Ezek az 1. objektív tárgyias líra, 2. szakrális tapasztalat és 3. a nyelv-, illetve létfilozófia síkján történő értelmezés. A harmadik csoportba tartozók közé sorolja Schein Gábor a lírai életmű magyarázatához egy egész filozófiai apparátust segítségül hívó tanulmányait, melyeknek „*gerincét a Heidegger–Gadamer–Bultmann–Jauss vonulat alkotja. Emellett Schein Gábor sokat merít a dialógusfilozófiákból is (Martin Buber, Lévinas)*”. Amint már a korábbiakban is említettem, Hernádi Nemes Nagy Ágnes költészetéhez Martin Buber personalista filozófiája felől próbál közelíteni. E filozófia kulcsfogalmát, a *találkozást* emeli ki, mely valójában a személyiség „megnyílása, nyitottá válása” minden iránt. „*Tanulmányomban olyan Nemes Nagy Ágnes-versekkel foglalkozom, amelyek valamilyen módon a dialógust hordozó találkozást jelenítik meg.*” – írja. A könyv bevezető írásából már csak az a kérdés van hátra, hogy „meddig tart a »találkozás«?”, s ez a kérdés aztán ki is rajzolja a vizsgálandós további irányát, hisz Hernádi szerint a találkozás története nem ér véget az *Ekhnáton*-ciklussal, „*hanem a későbbi versekben is folytatódik, illetve újrazedődik*”. Az elemzések alapját Buber *Ich und Du* c. nagvesszéjében lefektetett gondolatai képezik, melyben „*elválasztja egymástól az Én-Az alapszóhoz kötődő Az-világot, és az Én-Te alapszóhoz kötődő Te-világot. Ha az én számára valamely létező Az-ként jelenik meg, az annyit jelent, hogy az Én tárgyként észleli azt a létezőt: tapasztalja, használja és birtokolja. Ha viszont ugyanez a létező az Én számára úgy jelenik meg, mint Te, az azt jelenti, hogy az Én személyként észleli a létezőt, azaz nem képes többé sem ... tapasztalni, sem birtokolni őt. Ehelyett viszonyba kerülnek egymással...*”

Nemes Nagy Ágnes verseinek és Martin Buber *Én és te* című művének együtt olvasása során Hernádi a párbeszéd nyomait keresi a költeményekben, azt próbálja megfigyelni,

hogyan alakul át az *Én-Az* reláció *Én-Te* viszonyra, majd innen miképpen fordul vissza ismét *Én-Az* relációvá a megszólító és megszólított közötti kapcsolat. A „terep” innentől kezdve a verseké, melyeknek motívumain keresztül Hernádi lépésről lépésre kimutatja e különleges kapcsolatok meglétét. A Nemes Nagy Ágnes által használt motívumok egyik legszebbikével, a *fával* Hernádi Mária behatóan foglalkozik. Rámutat, hogy a költőnő műveiben a fá üzeneteket hordoz a mondhatatlanból, „amely a törzsükön halad át”, s hogy ágaival az égbe, gyökereivel a földbe kapaszkodva „*a két világot összekötő tartóoszlop, világtengely*”. A fá a lét igazi tudói, s azért tudnak többet, mint az ember, „*mert csak léteznek és nem a lét kérdéseivel birkóznak*”.

A tanulmány a Nemes Nagy Ágnes-versek és Martin Buber-művek közötti folyamatos párhuzamkeresése közben olyan összefüggésekre, filológiai finomságokra irányítja rá a figyelmet, melyek egy jóval szélesebb körben teszik lehetővé az értelmezést, a művekről szóló diskurzust. Hernádi írása nagyon gazdag forrásanyagot használ, mind az irodalomtörténet, mind a filozófiatörténet tárgykörében, ezért őt olvasva biztosak lehetünk benne, hogy minden eddig íródott fontos tanulmányra, kritikára ráirányítja a figyelmünket.

(*Fiatal Filológusok Füzetei XX–XXI. század, 1., Szeged*)

Horváth Nóra

Domokos Mátyás: Nem-múló múlt

Szomorúan kell búcsút vennünk Domokos Mátyástól, a nemrég örökre eltávozott kitűnő irodalomtörténész-től, felejthetetlen barátától – a *Nem-múló múlt* című esszé(tanulmány)-kötetét olvasva. Először a legjobb írás keserű hangját, fájó érzéseit, komor tapasztalatát kell észrevennünk. Keserűen tapasztalta, hogy az őt körülvevő világ teli van fenyegetettséggel, reménytelenséggel, kiszolgáltatottsággal, gyűlölet-áradattal, a rendszer-változási kísérlet illúzióvesztésével. Ő, aki egész életét rátette a magyar irodalomra – mint szerkesztő, olvasó, kritikus –; körülötte minden összezsugorodik. Ő még mindig – fiatal kora óta – biztosan fogódzott jól választott mestereibe, Illyés Gyulába, Németh Lászlóba és másokba. És az évek, évtizedek elmúlásakor érezte, hogy az igazi értékeket visszaszorítják, eltorzítják, elhallgatják. A számára biztos irodalmi művek „arany-értékét” lebecsülik, a magyar irodalom valóságos kincseit mintha elfelejtenék vagy

tudatosan elfelejtetnék. Ebben a bizonytalan korban „nem az irodalmi érték van válságban, hanem az ember” – fogalmazta meg. Itt nem sejthető az, hogy Ady eltévedt lovasa merre tart. „Mostanság egyfajta black out történelmi pillanatában hajóznunk? Nemcsak mi; az egész emberiség.” „Fenenagy szabadság” van, „vakondok-esztétikák” keltenek „zűrmisét”, irodalmi életünk és „intézményrendszere” összeomlott, „trapéz és korlát” nélkül végzik a mutatványokat. Itt brutális függés riaszt, ott szellemi életünk „penészfoltjai” látszanak. Az új Szabadság félelemmel teli, hamis nosztalgiákkal párosulva, a „megsemmisülés” régi veszélyével, „súlyos fenyegetettséggel élve hódít”. A „szellemi-erkölcsi érzékenység eltompulásának ólomköpenyébe” burkolózik.

Domokos Mátyás keserű megálapításai, fájdalom-kínzó körletei – évek, évtizedek óta benne élnek. Régebben elkeseredve idézte Juhász Gyulát: „Elvéreznek legméltóbb álmaink?” És a szeretett Szabó Lőrincre hivatkozik, különbékét kötte, a megcsalatottság érzésével, a megváltoztathatatlannak tűnő ember és ember közti egyenlőtlenséget látva a kilencvenes években. A hódmezővásárhelyi találkozózn tudja, hogy mindig „rág a paraszt kenyerén” a gazdag, valamilyen „levantei gátlástalanság”, „pöf-feszkedő maffiönizmus” hódít. Úgy érzi: „balkáni csöcselékké” válunk. A Forrás című folyóirat 2002-es júliusi–augusztusi számában, a „hiány-lexikonban” – ő maga szerint is – „epekeserű” választ tud adni: „nekem maga a társadalom hiányzik, a jól működő s különféle funkcióit normálisan ellátó társadalmi organizmus” hiányzik. Ebben az írásában, a feltett kérdésre adott válaszban „beteg társadalomról”, az „évszázadokon” át öröklött nyavalyákról, veszélyeztetettségről, a magyar irodalomban megirt tragikus létérzetről vall. (Hiszen a nagyvilág, a külső környezet helyzetét értékelve ő mindig a magyar irodalom klasszikusaira gondolt, rájuk hivatkozott Kölcseytől Adyig.)

Az irodalomtörténész, az esszéista Domokos Mátyás évtizedeken keresztül Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások műveit rendezte sajtó alá, mint kiadói szerkesztő sokszor napokon át, reggeltől estig velük volt együtt. Ez az irodalom-közelség, ez az írókkal való állandó baráti kapcsolat, szerkesztői munka határozottan befolyásolta a maga nézeteit, véleményét, értékeltését. Egyszer csaknem elborzadva ír a közelmúlt irodalmi életének „katakombalétéről”, a magyar (ál)tudomány „grandiózus torzszülöttjéről”: „A magyar irodalom története I–IV. (és pótköteteiről). Ez a „spenótnak” becézett